

Populace osob bez domova v České republice

Olga Nešporová – Petr Holpuch

Shrnutí

- Ve druhém dubnovém týdnu 2019 žilo na území ČR zhruba 24 tisíc osob bez domova, z toho 2 600 dětí. Údaj vychází ze sčítání osob bez domova, které proběhlo pod vedením VÚPSV, v. v. i., jak v terénu, tak v institucích. Sčítány byly osoby bez střechy (venku a v noclehárnách) a vybrané kategorie osob bez bytu (v azylových domech, v domech na půl cesty, v obecních ubytovnách, ve vězeňských a zdravotnických zařízeních) podle mezinárodní typologie ETHOS. Sčítání nezahrnovalo osoby žijící v soukromých komerčních ubytovnách.
- Populace osob bez domova přespávajících venku, v nízkoprahových noclehárnách, azylových domech, domech na půl cesty a obecních ubytovnách je specifická tím, že její velká část (53 %) žila bez domova již šest a více let.
- Pro omezování a redukci bezdomovectví z toho vyplývá několik zásadních bodů:
  - Soustředit se na prevenci bezdomovectví – to znamená systematicky identifikovat sociální skupiny, které jsou bezdomovectvím nejvíce ohroženy, a informovat je zavčasu o možnostech sociální pomoci.
  - Osoby, které bydlení ztratí, identifikovat co nejdříve a pomoci jim získat stabilní ubytování, ideálně mimo okruh osob, které se s bezdomovectvím potýkají již dlouhodobě a využívají nebytové ubytovací sociální zařízení.
  - Pomoc poskytovaná osobám, které již žijí bez bydlení dlouhodobě, musí být intenzivní a komplexní. Nejlepší výsledky přináší dle zahraničních zkušeností mobilní podpora vysoké intenzity využívající běžné bydlení (koncept Bydlení především, intervence v kritických situacích, podpůrné služby, terénní služby).

Úvod

Osoby bez domova patří k té nejzranitelnější a nejvíce sociálně vyloučené části naší společnosti. Pro koncipování efektivní sociální politiky zaměřené na jejich podporu a kvalitnější integraci do společnosti je proto důležité disponovat detailními informacemi o aktuální podobě, intenzitě a rozsahu bezdomovectví na našem území. Doposud byla data o české populaci osob bez domova založena především na odhadech, lokálních censech a výzkumech v jednotlivých obcích nebo mezi uživateli vybraných sociálních služeb. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí na popud MPSV v rámci projektu Výzkum bezdomovecké populace v ČR realizoval rozsáhlý kvantitativní výzkum, jehož cílem bylo získat o těch nejpálčivějších podobách bezdomovectví takové údaje, které by již reflektovaly situaci v celé České republice.

Tento kvantitativní výzkum navazoval na Sčítání osob bez domova v České republice 2019. Jeho cílem bylo zjistit podrobnější informace o osobách bez domova přespávajících „venku“ nebo v různých typech sociálních ubytovacích zařízeních – konkrétně se jednalo o osoby přespávající v nízkoprahových noclehárnách, v azylových domech, v domech na půl cesty a v obecních ubytovnách pro osoby bez přístřeší. Více než sto vyškolených tazatelů z řad sociálních pracovníků vedlo na základě připravených dotazníků osobní rozhovory s tisícovkou mužů a žen bez domova ve všech krajích České republiky.

Data pochází z doby necelý rok před vypuknutím pandemie onemocnění covid-19, tvoří tedy dobrý výchozí základ pro srovnání s budoucími výzkumy zaměřenými na tuto problematiku, a tudíž i pro sledování dopadů pandemie na tuto populaci.

Svémi policy briefs nabízí VÚPSV stručná shrnutí odborných poznatků a kvalifikovaná doporučení ohledně aktuálních témat sociální politiky.

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., (VÚPSV) je veřejnou výzkumnou institucí provádějící aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni. Vykonává rovněž konzultantskou činnost, organizuje konference a vydává odborné publikace.

V České republice tvoří osoby „bez střechy“, tedy přespávající venku či v nízkoprahových noclehárnách, významný podíl všech osob bez stabilního bydlení. Na jednoho dospělého pobývajících v azylovém domě připadaly počátkem dubna 2019 víc než dvě osoby přespávající venku. V noclehárnách v prvním dubnovém týdnu přespávalo třikrát méně lidí, než kolik přespávalo přímo na ulicích, v parcích, v garážích, v podmostích, ve stanech, squatech či jiných veřejných či neoprávněně obývaných soukromých prostorech (kategorie „venku“).

Důležité je doplnit, že sčítání ani kvantitativní šetření nesledovaly další početně velmi velkou skupinu osob bez bytu, a tou jsou osoby přespávající v komerčních ubytovnách.

Tabulka č. 1 **Počty osob bez domova vybraných kategorií podle místa přespávání v ČR – duben 2019**

kategorie ETHOS	místo přespávání	dospělí*	děti a mladiství*	celkem*
bez střechy	venku	8 892	0	8 892
	noclehárny	2 716	0	2 716
bez bytu	azylové domy	3 950	2 185	6 135
	obecní (nekomerční) ubytovny	1 258	382	1 640
	domy na půl cesty	246	24	270

* Jedná se o extrapolované údaje.

Zdroj: Nešporová, Holpuch, Kuchařová, Janurová, 2019: 7, 50.

Hlavní poznatky z výzkumu

Nejvíce je mezi lidmi bez domova těch, kteří ztratili bydlení ve věku 18–27 let (část z nich po opuštění institucionální náhradní péče). Nicméně ke ztrátě domova dochází relativně rovnoměrně ve všech věkových kategoriích. Bezdomovectví jednotlivce má charakter opakované, respektive přerušované zkušenosti. 39 % osob bez domova se dostalo na ulici ve svém životě nejméně třikrát. Bezdomovectví má také zpravidla dlouhodobý charakter. Více než polovina osob ze sledované populace (53 %) žila ve svém životě bez domova celkem 6 a více let. Největší podíl „dlouhodobých bezdomovců“ je mezi lidmi přespávajícími venku.

Nejčastěji uváděnou příčinou první ztráty stabilního bydlení jsou problémy v manželství/partnerském vztahu (31 % osob), dále ztráta zaměstnání (16 % osob) a komplikované dětství (15 % osob).

Více než polovina osob bez střechy (54 % osob přespávajících venku a 57 % osob z nocleháren) je svobodná a nikdy nevstoupila do manželství, oproti tomu je svobodných o něco méně mezi lidmi bez bytu (49 %), tedy mezi lidmi žijícími v azylových domech a v obecních ubytovnách. Velkou část osob bez domova tvoří rozvedení, kterých je více mezi osobami bez bytu (43 %) než mezi osobami bez střechy (36 %). Ženatí a vdané se mezi osobami bez domova téměř nevyskytují, a pokud ano, pak zpravidla s manželkou či manželem nežijí.

Nejrozšířenějším zdrojem příjmu osob bez domova jsou sociální dávky, pobírá je 42 % z nich. Na druhém místě jsou

příležitostné práce bez pracovní smlouvy (27 % osob) a na třetím místě je sběr surovin (26 %). Toto členění se však výrazně liší, pokud se zaměříme pouze na skupinu osob přespávajících venku. V této skupině je nejrozšířenějším zdrojem příjmů sběr surovin (39 %), dále pak příležitostná práce bez smlouvy (32 %) a teprve na třetím místě pobírání sociálních dávek (28 % osob).

Nejzadluženější kategorií osob bez domova jsou osoby přespávající venku. V této skupině je velmi málo těch, kteří žádné dluhy nemají (15 %), a nejméně těch, kteří mají dluhy vyšší než 50 000 Kč. Nejrozšířenějšími zdroji dluhů osob bez domova jsou nehrzené zdravotní pojištění (51 % osob), pokuty za jízdu na černo v MHD spolu s pokutami od policie (45 % osob) a půjčky a úvěry (33 % osob).

Pouze 39 % osob přespávajících venku bylo legálně zaměstnáno více než polovinu svého dospělého života. 12 % jich legálně nepracovalo nikdy. 50–60 % osob bez domova přespávajících venku již nemá šanci na přiznání starobního důchodu ve svých 65 letech bez ohledu na to, jak dlouho budou ještě v životě legálně pracovat. Osoby bez domova ve své minulosti nejčastěji pracovaly na pozici dělník ve výrobě (37 % osob).

Život bez střechy a bez bytu často přináší omezené možnosti pro uspokojování základních životních potřeb. Nedostatek možností naplnit základní potřeby zakouší zejména ti, kteří přespávají venku. Téměř třetina (31 %) z nich v rozhovorech uvedla, že v poslední době neměla dostatek jídla a téměř pětina (19 %) uvedla, že neměla dostatek pitné vody. 32 % dotazovaných osob přespávajících venku nemělo dostatek oblečení a 42 % zakoušelo nedostatek možností k vykonávání osobní hygieny. Uvedené základní lidské potřeby se daří lépe saturovat těm, kteří přespávají v noclehárnách, v azylových domech a v obecních ubytovnách. Ovšem i mezi nimi najdeme nezanedbatelnou část osob, které v době výzkumu (květen 2019) pociťovaly nedostatek jídla (17 % přespávajících v nízkoprahových noclehárnách, 12 % osob v azylových domech a obecních ubytovnách) či oblečení (13 % klientů nocleháren, 8 % osob z obecních ubytoven a 6 % osob ubytovaných v azylových domech).

Zdraví osob bez domova je výrazně horší v porovnání s běžnou dospělou populací. Bylo zjištěno, že více než polovina (53 %) osob bez domova hodnotila špatně nějaký aspekt svého zdraví, ať již zdraví fyzické, duševní nebo oboje. Osoby bez domova častěji v porovnání s bydlící populací navštěvují lékaře a častěji jsou hospitalizováni v nemocnicích. Nejméně vyhledávají lékaře osoby žijící venku, nejvíce pak osoby bydlící v azylových domech. U hospitalizací na lůžkových odděleních zdravotnických zařízení se tento rozdíl stírá.

Pravidelné aktuální užívání drog přiznalo 16 % osob bez domova, nejčastěji se jednalo o konopné drogy (12 %) a pervitin (6 %). Injekčně užívalo v době výzkumu drogy 7 % populace osob bez domova. Zhruba třetina (34 %) osob bez domova pila alkohol každý den, každá šestá osoba přiznala závislost na alkoholu. Přitom existují významné rozdíly podle místa přespávání – závislí (a intenzivní) uživatelé alkoholu a drog jsou mnohem více zastoupeni mezi těmi, kteří spí venku. Alkoholické nápoje každodenně požívá polovina z těch, kteří strávili na ulici či v noclehárně 11 a více let.

V České republice se významná část osob bez domova cíleně vyhýbá ubytovacím službám. Více než polovina (55 %) osob přespávajících v době výzkumu venku uvedla, že nevyužívá možnosti přespát jednorázově v nízkoprahové noclehárně. V dalších výzkumech může být proto užitečné detailněji identifikovat důvody pro odmítání této služby. Osoby, které dlouhodobě přespávají venku, jsou těmi ze společnosti nejvíce vyloučenými, nejčastěji zakoušejícími nedostatek možností naplnit základní lidské potřeby, nejchudšími, nejzadluženějšími a je mezi nimi nejvíce osob se závislostmi na alkoholu či drogách. Má-li sociální pomoc pro tuto skupinu osob bez domova přinášet viditelné výsledky, pak musí být cílená, komplexní a intenzivní.

Doporučení

Bylo zjištěno, že zhruba polovina všech dotazovaných osob byla bez domova šest a více let. Z tohoto faktu lze vyvodit několik zásadních poznatků pro sociální politiku.

- **Aktuálně nabízená podpora nepřispívá dostatečně k ukončení bezdomovectví.** Pokud by se povedlo těmto lidem pomoci a dostat je zpět do bytového bydlení, významně by se snížil počet osob bez domova v ČR.
- Je nezbytné klást **velký důraz na prevenci bezdomovectví a předcházet tomu, aby lidé zůstávali bez přístřeší po dobu mnoha měsíců či dokonce let.** Adaptace na bezdomovecký způsob života vede ke vzniku návyků, které brání v (opětovném) zapojení se do běžného způsobu života. Klíčovým bodem v prevenci a redukci bezdomovectví je **zajištění možnosti sociálního bydlení**, a to ve spojitosti s doprovodnými asistenčními službami, díky nimž klient dokáže řešit další problémy, které jsou s jeho situací provázány (zadluženost, závislosti, nedostatečná sociální gramotnost...).
- Pokud má být cílem bezdomovectví co nejvíce zredukovat, pak je důležité umět osoby po ztrátě domova vždy **co nejrychleji identifikovat a aktivně jim pomoci k získání ubytování**, ideálně mimo bezdomovecké prostředí.
- Pro **osoby, které jsou „bez střechy“ dlouhou dobu a potřebují komplexní přístup**, se dle zkušeností zahraničních expertů jeví jako nejvhodnější přístup **Bydlení především (Housing First)**. U těchto osob totiž nelze předpokládat, že reintegraci do společnosti zvládnou bez intenzivní podpory. Systém dostupného bydlení v těchto případech nepřináší úspěchy. Přístup k bydlení především umožňuje osobě bez domova vytrhnout z prostředí materiální bída, neustálého ohrožení a adaptačních mechanismů, které jejich snahy o změnu vlastní situace paralyzují. Následná podpora a sociální práce s těmito osobami se tak může odehrávat již mimo bezdomovecké prostředí, díky čemuž je výrazně efektivnější.

Metodologie

Provedené kvantitativní šetření se zaměřovalo primárně na sběr dat o osobách **„bez střechy“ (tj. osoby přespávající venku a v nízkoprahových noclehárnách)**, které tvoří **81 %** výzkumného souboru (**822 respondentů**). Doplnkově zahrnovalo i vybrané kategorie osob **„bez bytu“**, konkrétně osoby přespávající **v azylových domech, v domech na půl cesty a v obecních nekomerčních ubytovnách** pro osoby bez přístřeší (**19 % souboru, 191 respondentů**). Podíl osob „bez bytu“ byl ve výběrovém souboru o 13 procentních bodů nižší, než bylo jejich reálné zastoupení v dané populaci osob bez domova. Tento rozdíl byl korigován užitím poststratifikačních vah. Takto upravený soubor považujeme za **reprezentativní pro dospělou populaci osob bez domova přespávajících venku, v noclehárnách, v azylových domech, v domech na půl cesty a v obecních ubytovnách** pro osoby bez přístřeší. Data byla sebrána ve všech **14 krajích ČR**, celkový soubor čítá **1 013 respondentů**, z toho **77 % mužů**.

Zdroje

Nešporová, O., Holpuch, P. 2020. *Populace osob bez domova v České republice. Osoby přespávající venku, v noclehárnách, v azylových domech a v obecních ubytovnách*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_478.pdf.

Holpuch, P., Nešporová, O. 2020. Ekonomická aktivita, materiální situace a adaptace na chudobu vybraných skupin osob bez domova. *Fórum*

sociální politiky, 14 (3): 26–33. Dostupné z: <https://www.vupsv.cz/download/forum-social-ni-politiky-3-2020/?wpdmdl=8569&refresh=5ff5eae93044b1609951977>.

Nešporová, O., Holpuch, P., Janurová, K., Kuchařová, V. 2019. *Sčítání osob bez domova v České republice 2019: Kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_458.pdf.

Mgr. Olga Nešporová, Ph.D.

(olga.nesporova@vupsv.cz) od roku 2004 působí jako výzkumná pracovnice ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Věnuje se problematice rodinné politiky, rodičovství, pohřbívání a bezdomovectví. V letech 2018–2021 vedla výzkumný projekt Výzkum bezdomovecké populace v ČR, v rámci něhož byly sečteny osoby bez střechy a vybrané kategorie osob bez bytu na území ČR.

Mgr. Petr Holpuch

(petr.holpuch@vupsv.cz) je od roku 2018 výzkumným pracovníkem Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Sociologickému výzkumu se věnuje v rámci této instituce, ale i mimo ni. Zaměřuje se především na realizaci výzkumů v oblasti bezdomovectví a rizikového chování dětí a mladistvých.

VÚPSV, v. v. i.
Dělnická 213/12
170 00 Praha 7

tel.: +420 211 152 711
e-mail: vupsv@vupsv.cz
datová schránka: xy9n88n
<https://www.vupsv.cz>

tým: Rodinná politika
vedoucí týmu:
Mgr. Jana Paloncyová, Ph.D.
jana.paloncyova@vupsv.cz

© Výzkumný ústav práce
a sociálních věcí, v. v. i.
Praha, 2021

Policy Briefs VÚPSV, v. v. i.
ISSN 2694-9482